

Jumalaiset Jaakko Kara Kreikkalainen tanssi

HELSINKI UNIVERSITY PRESS

Jumalaiset askeleet Kreikkalainen tanssi

Kahden kreikkalaisen tanssin, tsamikoksen ja tsiftetelin, uskontotieteellinen analyysi sekä johdatus kreikkalaisen tanssin sosiaaliseen järjestelmään.

JUMALAISET ASKELEET saattaa lukijan kreikkalaisen tanssin sosiaalisen järjestelmän keskelle, tanssivan yksilön vierelle. Kirjoittaja, teologian maisteri Jaakko Kara on toiminut kreikkalaisen tanssin kurssien ohjaajana, esiintyvien ryhmien valmentajana, Kreikan ystävien juhlien juontajana, kiertävänä esitelmöitsijänä ja filhelleenien yhdistyselämässä useitten vuosien ajan.

Kirjassa on tutkittu kahta kreikkalaista tanssia uskontotieteellisen analyysin avulla, teologin silmin. Tanssit ovat miehinen sotatanssi tsamikos sekä naiseen rinnastettava, kreikkalaiseksi vatsatanssiksikin nimitetty tsifteteli.

Tämä kirja on opintoretki kreikkalaiseen yhteiskuntaan, ihmiskuvaan, uskonnollisuuteen, tanssiin, tavernan keskelle, kansallispäivän yhteistanssiin ja ihmiseen. Kreikkalaisesta tanssista kumpuava elämän maku tulee lukijaa vastaan väistämättä sivu sivun jälkeen. Miksi ja missä yhteydessä niin Zorbas, kylän vanha papparainen kuin naimisiin mielivä tyttökin tanssii, siihen kirja antaa monta uutta näkökulmaa.

Kirja sopii Kreikan ja Lähi-idän kulttuurin ystäville, tanssiyhdistyksille, ulkomaan ystävyysyhdistyksille, kulttuurintutkijoille ja tanssinharrastajille.

Kirja sisältää Internet-osoitteiden liitteen aikaansa seuraavalle lukijalle.

Kannen piirros: Rauni Hulke
Kansi: Roope Alho

ISBN 951-570-343-3

9 789515 703439

YLIOPISTOPAINO
HELSINKI UNIVERSITY PRESS

Jumalaiset Askeleet
Jaakko Kara
Kreikkalainen tanssi

YLIOPISTOPAINO
HELSINKI UNIVERSITY PRESS

JUMALAISET ASKELEET
Kahden kreikkalaisen tanssin,
tsamikoksen ja tsiftetelin,
uskontotieteellinen analyysi
sekä johdatus kreikkalaisen
tanssin sosiaaliseen
järjestelmään

*Χορέψετε χορέψετε
τα νειάτα να χαρέιτε
γιατί σε τούτο το
ντουρνιά δε θα τα
ξαναβρέιτε*

"Tanssikkaa, tanssikkaa
nuoruudesta iloitkaa,
sillä tässä maailmassa
ette nuoruutta takaisin saa."

Saaristolaislaulu
Naksokselta, käännös kirjoittajan.

Tämä työ on omistettu liikenne-
onnettomuudessa 1990 menehty-
neelle veljelleni Mikko Karalle.
Toimikoon hänen elämäniloa
viestivä muistonsa työni innoit-
tajana ja esikuvana jälkipolville.

Copyright © 1997 Yliopistopaino ja Jaakko Kara
PL 4 (Vuorikatu 3 A)
FIN-00014 Helsingin yliopisto
Tel. (09) 7010 2360
Fax (09) 7010 2374

Tämän teoksen kopioiminen on tekijänoikeuslain
mukaisesti kielletty

Yliopistopaino
Helsinki 1997

ISBN 951-570-343-3

JULKAISUN SAATTEEKSI

Kreikassa jumalten jalanjäljet ovat havaittavissa kaikkialla, eivät vähiten Meteoran jylhissä maisemissa, ainakin jos uskomisen on kansan rikasta myyttitarustoa. Kreikkalaisella tanssilla on oma, pitkä historiansa, joka ilmenee tänä päivänä elinvoimaisena ja elämänmakuisena kansanperinteenä. Nämä seikat ovat omiaan tekemään Kreikan kulttuurista vaiherikkaan seikkailun, jota paikalliseen tapaan siivittävät kertomukset juonittelevista, palavasti rakastavista, vihaavista, kateellisesta, yleensäkin voimakkaasti kokevista ihmisistä ja jumalista.

Elämän voimakas maku ja elämänilo, jotka Kreikan kulttuurista tihkuvat lienevät saaneet minutkin harrastamaan ja tutkimaan aihetta. Vuosien tanssinharrastamisen jälkeen tuli aika kertoa pro gradu -työssä toisille kaikesta siitä, mitä Kreikka on minulle merkinnyt. Yllätyin iloisesti, kun Kreikan ystävät yhdistyksissään ottivat riemumielellä tutkimukseni vastaan. "Non scholae sed vitae..." No, eihän tutkimukseni kieltämättä ollut ainoastaan yliopistokäyttöön tarkoitettu, vaan elävään elämään, ihmisille.

Tämä kirja on pro gradu -työn pohjalta tehty johdatus, opintoretki kreikkalaisen tanssin keskelle uskontotieteilijän ja teologin silmin. Keskuksena on tanssiva, tunteva, nauttiva, elävä, Jumalan luoma ihminen. Kreikkalainen onkin individualismin mestari, hän voi häpeilemättä sanoa olevansa lajissaan ehdottomasti paras.

Kirjani tarkoitus on osoittaa, minkälaisia tehtäviä - yllättäviäkin - kreikkalainen tanssi ihmisyhteisössä ajaa. Jotkut tanssiin liitettävistä käsityksistä ovat vuosituhansia vanhoja, jotkut taasen ehkä vain joitakin vuosikymmeniä.

Toivon siis, että tästä kirjasta löytyy niin kuin kreikkalaisesta tanssista - jokaiselle jotakin. Kreikan ystävä, joka haluaa sivuuttaa identiteettikysymykset ja rynnätä suoraan kreikkalaisen kulttuurin keskelle, aloittakoon suoraan luvusta 2.2 ja diemian ilmiöstä. Tanssien käsittely alkaa luvusta kolme. Itämaisen tanssin ja tsifetelin ystävä voi rynnistää suoraa päätä Kreikan yöelämään ja lukuun viisi. Ne, jotka haluavat kokea kaiken virtuaalitodellisuudessa, voivat jatkaa oitis kreikkalaisen tanssin ja kulttuurin Internet-osoitteisiin, joita olen koonnut liitteeksi kirjan loppuun. Astu nyt askel eteenpäin, sieltä löydät ihmisten ja jumalten jalanjäljet värikkäine kuvioineen. Odysseia odottaa kokijaansa. Reivaa purjeesi ja tule.

Suomi-Kreikka-yhdistysten liitto ry. on tukenut tanssinopetus-
ja valistustyötäni 500 markan stipendillä v. 1995, mistä lämmin kiitos.

Helsingissä 19.9.1997
Jaakko Kara

SISÄLLYSLUETTELO

Julkaisun saatteeksi	5
Sisällysluettelo	7
Uskontotieteellisen lopputyön esipuhe	10
Sanasto	12

1. JOHDANTO - AIHEPIIRI

1.1 Tutkimuksen syyt: tanssinharrastus ja tanssinopetus	17
1.2 Kreikkalaisen tanssin harrastus Suomessa	18
1.3 Hyödynnettävä aineisto ja sen tarkastelu	20
1.4 Kysymyksenasettelu, tutkimustehtävä ja teoreettinen viitekehys	22

2. ETNINEN RYHMÄ, ETNINEN IDENTITEETTI JA KREIKAN KANSA

2.1 Etninen ryhmä ja etninen identiteetti	28
2.2 Joitakin kreikkalaisen identiteetin ja sosiaalisen järjestelmän erityispiirteitä	38
2.2.1 Disemia, kahtiajaon periaate ja ilmiön historiallinen tausta	38
2.2.2 Omat ja viholliset - disemian ilmeneminen käytännössä sosiaalisessa järjestelmässä	44

2.3 Kreikkalaisen kansallistunnon ja etnisen identiteetin merkittäviä kehitysvaiheita kaupunkivaltiosta Euroopan Unioniin	52
---	----

3. KREIKKALAINEN KANSANTANSSI- JA MUSIIKKIKULTTUURI

70

4. TSAMIKOS, (KLEFTIKOS) "KREIKKALAISTEN TANSSIEN KUNINGAS"

4.1 Tsamikos-tanssin historia - kreikkalainen vapautusliike	79
4.2 Fustanella ja tsaruhia - tanssin perinneasun etnisyys	80
4.3 Kreikkalainen ihmiskuva ja miehen rooli. Johdanto tsamikos-tanssin kohdennettuun sisällönanalyysiin	83
4.4 Tsamikos-tanssin liikkeet, eleet ja ilmaisu	85
4.5 Tanssin symboliikka ja merkitys	91
4.6 Tämän päivän tanssina tunnettu: sosiaalinen merkitys	94

5. TSIFTETELI - KUUMA YÖ JANOAA EROTIKKAA

5.1 Kybele-kultti ja hedelmällisyysrituaalit tanssin kehtona	99
5.2 Antiikin Kreikan naisen rooli	104
5.3 Kybele muuttaa kaupunkiin - tanssin urbanisoituminen	108

5.4 Suurkaupunkitanssit - uusi tanssimisen perinne	110
5.5 Tsiftetelin tanssijan asuste	116
5.6 Tsiftetelin riitinomainen yhteys, mysteerikultit ja kreikkalaisten suhtautuminen sukupuolisuuteen	117
5.7 Tsiftetelin liikkeet, eleet, ilmaisu ja asema nyky-yhteiskunnassa	121

6. VIERAAN KULTTUURIN TANSSIEN OPETTELEMINEN JA OPETTAMINEN SULOISESSA SUOMENMAASSA

6.1 Kulttuurien kohtaaminen	132
6.2 Tsamikoksen ja tsiftetelin oppivuodet	133

7. YHTEENVETO

140

LIITTEET

144

8. LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

151

USKONTOTIETEELLISEN LOPPUTYÖN ESIPUHE

Tämä tutkimus käsittelee kreikkalaisen kansallisen ja kulttuurillisen identiteetin ilmitulemistä kahden aivan erilaista tanssimisen traditiota edustavan kreikkalaisen kansantanssin kautta. Nämä kaksi tanssia ovat uljas, miehinen sota- ja voitontanssi **tsamikos** sekä alun alkujaan Lähi-Idän hedelmällisyysrituaaleihin liittynyt ja edelleenkin naiseen rinnastettava, eroottisleimainen **tsifteteli**.

Tutkimukseni on luonteeltaan antropologinen ja kulttuurikeskeinen. Tutkimus jäsentyy selkeästi uskontotieteen tutkimusalueille, tutkihan uskontotiede myös identiteettiin liittyviä kysymyksiä.

Uskontotieteen tutkimusalueista historialliseen näkökulmaan tukeutuva tutkimukseni sivuuttaa lähinnä uskontoantropologiaa ja jossain määrin myös uskontososiologiaa. Uskontoantropologia tunnetusti keskittyy mm. vuorovaikutuksen ja kommunikaation selvittämiseen.¹

Tutkimukseni sivuuttaa lisäksi osaksi riittien tutkimusta, koska toinen työssäni tutkittavista tansseista pohjautuu erittäin vanhoihin Lähi-Idän alueen hedelmällisyysriitteihin. Näitä ja tanssin taustalla olevaa jumalatar-kulttia on uskontotieteen laitoksella seminaariesitelmässään aiemmin tutkinut uskontotieteen pääaineopiskelijoista Juha Kuusniemi vuonna 1990. Aiheen erikoisuudesta huolimatta työni on uskontotieteellistä tutkimusta.

Tutkimuksen rakenteen suunnittelun avustamisesta, lähdeaineiston suosittelemisesta sekä viime kädessä tutkimusprosessin liikkeelle lähtemisestä lankeaa eittämättä kiitos Helsingin yliopiston uskontotieteen laitoksen avuliaalle henkilökunnalle, jonka edustajat vuolassanaisesti esiintyen ovat jakaneet ajastansa minulle oman tutkimukseni parhaaksi. Uskontotieteen seminaari ja sen pätevät ohjaajat, kolmen kuukauden kesätyö laitoksella kesällä 1993, tutkimusaihetta koskevan kirjallisuuden referointi tekstitutkimuksen ohjausryhmässä, lukuisat keskustelut viranhaltijoitten kanssa ja assistentin Ateenasta lähettämä lähdemateriaalintäyteinen kirje ovat kaikki valmistaneet minua lopputyön tekemiseen. Teen itse parhaani, jotta tutkimukseni jatkossa palvelisi mahdollisimman monia uskontotieteilijöitä tarjo-

¹ Pentikäinen: "Uskontotieteen tutkimusalat", 73.
Eripainos teoksesta "Johdatus teologisiin oppiaineisiin",
STUDIA THEOLOGICA. Julk. HYUL.

amallaan tiedolla.

Kiitos myös Helsingin Suomi-Kreikka-yhdistykselle, joka on tukenut tutkimukseni tekemistä 1500 markan arvoisella stipendillä syksyllä 1994.

Helsingissä, 20.2.1995

Jaakko Kara

JOITTENKIN TUTKIELMASSA KÄYTETTYJEN VIERASPERÄISTEN TERMIEN SELITYS SEKÄ EKSKURSIIVISESTI ERÄITÄ MUITA TERMEJÄ

Adonis on myyttinen jumalinen ihmemies, joka saa ihmiset seksuaalisen hillittömyyden valtaan. Antiikin kurtisaanit palvoivat häntä kultissaan. Hänen kuolinsijansa on lehtisalaattipenkki. Kreikkalainen mies ei voi ainakaan julkisesti nauttia lehtisalaattia, sukupuolisen kyvyttömyyden symbolia ilman uhkaa tulla leimatuksi.

Afrodite on miehen ja naisen yhdistäjä, heidän välisensä rakkauden herättäjä ja avioliiton suojelija. Syntyi meren vaahdosta, *afro* merkitsee vaahtoa. Hänessä sanotaan olevan vaikutteita idän naisjumalatarkulteista.²

Buzukiat ja yökerhot ovat kreikkalaisen uudemman ajan suurkaupunki- ja populaarimusiikin esittämipaikkoja. Niissä ei tarjoilla ruokia, vaan pikeminkin kalliita juomia, viskiä ja shampanjaa. Parasmaineisimmat yökerhot saattavat aua vasta puolenyön tuolla puolen. Kansansuosiota nauttivien yökerhojen osoitteet tuntuvat kulkevan puskaradion kautta, näistä osoitteista ei kerrota matkaesitteissä tai mainoslehtisissä. Buzukioitten ja yökerhojen illanviettoon kuuluvat omat kreikkalaiset tapansa, esimerkiksi juoman tilaaminen taitavalle soolotanssijalle ja lautasten särkeminen.

Dhiki mas/xeni on kreikkalaisten tärkein vastakohta-asettelu. Tätä käyttäen kreikkalainen jakaa ihmiset "meikäläisiin" (*dhiki mas*, joka voitaisiin luontevasti kääntää "meidän omamme" tai "ikiomamme") ja "outoihin", "vieraisiin" (*xeni*). Vieraansvaraisuus (*filoxenia*) on käyttäytymisen malli ja jumalien asettama velvollisuus, jolla vieras kohdataan ja jonka avulla voidaan selvittää tämän aikeet. Ks. Nieminen, 1992, jossa aiheesta tarkemmin.

Endropi on häpeäkäsité, *timin* vastakohta. Liitetään lähinnä naisiin. Lisäksi endropi voidaan kääntää suomenkielen ilmaisuilla "vaatimattomuus", "säädyllisyys", "kohtuus" ja "sisäänpäin kääntyneisyys". Käsitteenä endropi voi olla sekä positiivinen että negatiivinen. Tarkemmin asiasta, ks. Nieminen, 1992.

² af Hällströmin luentosarja 1994.

Eghoismos on itseen päin suuntautumista, toimimista oman pään mukaan, toisaalta esittävän toiminnan hallitsema itsearvostuksen muoto. Eghoismos voi kehittää yksilöitten välistä kilpailua mutta tuoda mukanaan myös kateuden, mustasukkaisuuden, jopa äkillisen kuoleman.

Ghrusuzia on kreikkankielinen termi, joka ilmaisee ulkopuolelta tullutta saastuttavaa vaikutusta "meidän" ryhmällemme. Niinpä esimerkiksi kyläyhteisössä tapahtuneita itselle epämiellyttäviä asioita saatetaan niputtaa ulkopuolisen pahan, vaikkapa kylässä asuvan, alkuperältään ulkopuolisen opettajan tai lääkärin aiheuttamaksi. Ks. Herzfeld 1987, 196, 197.

Hybris oli antiikin kreikkalaisten nimitys itsehillinnän vastakohtana ihmisen mittansa ylittämiseksi. Tästä seurasi jumalten kosto, *nemesis*. Nykykreikan "kiroilla"-verbi (*vrizo*) on kehittynyt antiikin vastaavasta verbistä (*hybrizo*), joten tarkasti ottaen siis kiroilu on "mittansa ylittämistä".

Kamaki on alkujaan tarkoittanut pienten mustekalojen harppuunointiin käytettyä harppuunaa. Turistivirtojen Kreikan lomakohteisiin alettua termi alkoi tarkoittaa naimattomia, yleensä nuorehkoja (huom: ikä ei ole rajoite) turistinaisten vikittelyyn keskittyneitä miehiä, jotka toimivat yksin tai, karrikoidusti ilmaistuna, "talleina" kuten autokilpailujen kuljettajat. Kamakin on tosin yhteispeliä, ei kuitenkaan virallinen peli, vaan miesten harrastama alakulttuuri.

Kamaki tarjoaa miehelle mahdollisuuden nostaa omaa statussaan ja miehen suorituskyvyn kuvaa ystäväpiiriin (*parea*) silmissä, kun mies kertoo todellisia ja kuvitteellisia yksityiskohtia kamakin tekemisestään. Kamaki on sosiaalinen peli. **Se osoittaa ulkopuolisten eli turistinaisten saalistettavuuden ja mahdollisuuden käyttää heitä omien tarkoituserien hyväksi.** "Saalis", vierasmaalainen nainen, on miesyhteisön ulkopuolelle suljettu eikä voi tulla tasavertaiseksi sen edustajien kanssa kamakiystävän usein kuvankauniista sanankäänteistä huolimatta. Asiasta tarkemmin, ks. Nieminen, 1992.

Kieliopillinen suku Kreikan kielessä kuten monissa indoeurooppalaisissa kielissä, kieliopillisia sukuja on kolme, maskuliini, feminiini ja neutri. ("Neutri"-sana tulee latinan kielen sanasta *ne utrum*, "ei kumpikaan".) Koska mies on aktiivinen osapuoli, joka vaikuttaa naiseen, heijastuu tämä käsitys sanojen ja niitten suvun käytössä vastaavasti. Murteissa ja kansankielessä on mahdollista kuvastaa **sanan suvun vaihtamisella** suullisen esityksen

Eghoismos on itseen päin suuntautumista, toimimista oman pään mukaan, toisaalta esittävän toiminnan hallitsema itsearvostuksen muoto. Eghoismos voi kehittää yksilöitten välistä kilpailua mutta tuoda mukanaan myös kateuden, mustasukkaisuuden, jopa äkillisen kuoleman.

Ghrusuzia on kreikankielinen termi, joka ilmaisee ulkopuolelta tullutta saastuttavaa vaikutusta "meidän" ryhmällemme. Niinpä esimerkiksi kyläyhteisössä tapahtuneita itselle epämiellyttäviä asioita saatetaan niputtaa ulkopuolisen pahan, vaikkapa kylässä asuvan, alkuperältään ulkopuolisen opettajan tai lääkärin aiheuttamaksi. Ks. Herzfeld 1987, 196, 197.

Hybris oli antiikin kreikkalaisten nimitys itsehillinnän vastakohtana ihmisen mittansa ylittämiseksi. Tästä seurasi jumalten kosto, *nemesis*. Nykykreikan "kiroilla"-verbi (*vrizo*) on kehittynyt antiikin vastaavasta verbistä (*hybrizo*), joten tarkasti ottaen siis kiroilu on "mittansa ylittämistä".

Kamaki on alkujaan tarkoittanut pienten mustekalojen harppuunointiin käytettyä harppuunaa. Turistivirtojen Kreikan lomakohteisiin alettua termi alkoi tarkoittaa naimattomia, yleensä nuorehkoja (huom: ikä ei ole rajoite) turistinaisten vikittelyyn keskittyneitä miehiä, jotka toimivat yksin tai, karrikoidusti ilmaistuna, "talleina" kuten autokilpailujen kuljettajat. Kamakikin on tosin yhteispeliä, ei kuitenkaan virallinen peli, vaan miesten harrastama alakulttuuri.

Kamaki tarjoaa miehelle mahdollisuuden nostaa omaa statussaan ja miehen suorituskyvyn kuvaa ystäväpiiriin (*parea*) silmissä, kun mies kertoo todellisia ja kuvitteellisia yksityiskohtia kamakin tekemisestään. Kamaki on sosiaalinen peli. **Se osoittaa ulkopuolisten eli turistinaisten saalistettavuuden ja mahdollisuuden käyttää heitä omien tarkoituserien hyväksi.** "Saalis", vierasmaalainen nainen, on miesyhteisön ulkopuolelle suljettu eikä voi tulla tasavertaiseksi sen edustajien kanssa kamakiystävän usein kuvankauniista sanankäänteistä huolimatta. Asiasta tarkemmin, ks. Nieminen, 1992.

Kieliopillinen suku Kreikan kielessä kuten monissa indoeurooppalaisissa kielissä, kieliopillisia sukuja on kolme, maskuliini, feminiini ja neutri. ("Neutri"-sana tulee latinan kielen sanasta *ne utrum*, "ei kumpikaan".) Koska mies on aktiivinen osapuoli, joka vaikuttaa naiseen, heijastuu tämä käsitys sanojen ja niitten suvun käytössä vastaavasti. Murteissa ja kansankielessä on mahdollista kuvastaa **sanan suvun vaihtamisella** suullisen esityksen

kestäessä **puhujan suhtautumista kertomuksessa esiintyviin substantiiveihin**. Pääsääntöisesti "suvunvaihdon" tapahtumassa lopputuloksen maskuliinimuoto merkitsee myönteistä suhtautumista esitettyyn sanaan, neutri neutraalia suhtautumista ja feminiini kielteistä suhtautumista, jolloin viimeainutussa tapauksessa substantiivi on ollut **passiivinen**, "**pehmeä**", **toiminnan kohde**.

Rebetiko on 1920-luvulla tapahtuneitten väestösiirtojen ja suurkaupunkien slummimaisten kaupunginosien syntymisen myötä kehittynyt suurkaupunkimusiikin muoto. Rebetiko on alempien kansankerrosten musiikkia, laulua ja tanssia. Siinä on vaikutteita Kreikan kansanmusiikista sekä länsimaisesta ja itämaisestä musiikista. Rebetikon myötä syntyivät muuttuneissa olosuhteissa suurkaupunkitanssit. Rebetiko-musiikin tyypillisin esittäjä oli alkuaikoina työtön poikamies, kutsumanimeltään *mangas*. Rebetiko on nykyisin ilta- ja yöajan viihdemusiikkia. Musiikkiin ei pääsääntöisesti liity sellaisia syvällisiä etnisiä arvoja kuin maaseudun kansanmusiikkiin. Poikkeuksena on säveltäjämestari **Vassilis Tsitsanis**in sävellys **Sinefiasmeni Kiriaki**, ("pilvinen sunnuntai") jota on sanottu Kreikan toiseksi kansallislauluksi saksalaismiehitykseen viittaavine sanoineen.

Romiossini on yhdistävä nimitys kansan kreikkalaisuudelle, kansan tavoille, totumuksille, musiikille, tanssille ja kielelle erotuksena valtion ja virallisen tahon kulttuurin kuvasta, *Ellinismosista*. Nimitys viittaa roomalaisaikaan ja "uuteen Roomaan", bysanttiin. "Romiossini" on myös säveltäjä Mikis Theodoraksisin sävelteos. Kansalla on tapana puhua itsestään *Mas, Romii* ("Me, roomalaiset") tai esimerkiksi *imaste Romiossini* ("me olemme kreikkalaisia", "me, Kreikan kansa").

Millet (arabian *millah*) on islamin laajentumisvuosisatoinaan käyttämä järjestelmä, jolla valloitetujen kulttuureitten kirjauskontojen (so. juutalaisuuden ja kristinuskon) edustajat ingroitiin osaksi valloittajakulttuuria tavanomaisen valloitetujen kansojen islamiin käännättämisen sijaan. Kirjauskonnoilla oli erioikeus harjoittaa valloittajan valvonnassa omaa uskontoansa.

Uskonnollisista kohtaamisista turkkilaismiehityksen ajalta on saanut alkunsa myös kreikkalainen loukkaava *mutza*-ele, jossa avoin kämmenpohja nostetaan osoittamaan vasten loukattavan kasvoja. Eleen historiallinen tausta piilee siinä, että (legendan mukaan) turkkilaiset tervasivat valloitetun Kreikan joillakin alueilla kreikkalaisten kämmenpohjia, minkä kreikkalaiset kokivat nöyryyttävänä.

Henkisellä tasolla turkkilaisvalloittajat pitivät kreikkalaisia tietoisesti eripuraisina ja ryhmäidentiteetiltään epäyhtenäisinä järjestämällä suuria heimojen ja etnisten ryhmittymien väestösiirtoja valloitetuilla alueilla. Roomalaiset tunsivat samankaltaisen "hajota ja hallitse"-ideologian, missä toisia kansoja suosittiin ja toisia sysittiin, jolloin valloitetut kansat eivät keskinäisessä vihanpidossaan nousseet yhdessä valloittajaa vastaan.

Sydän on kreikkalaisen ajattelun, minuuden ja tärkeimpien mielitekojen keskus. Kalevalassa todetaan, että "aivuni ajattelevi", kreikkalainen taasen voi todeta: "Sydämeni sanoo". Syvimmät tunteet, etenkin rakkauteen liittyvät, koetaan sydämessä. Samanlainen ajattelutapa tunnetaan hepreankielisessä kulttuurissa. Voimakas rakkaus iskee kreikkalaiseen "kuin tikari sydämeen" tai sydän hajoaa "neljäänkymmeneenkahteen kappaleeseen". Syvän surun vallitessa puolestaan sydän itkee.

Timi on *endropin* vastakohta, joka liitetään lähinnä miehiin. Timi voidaan suomentaa käsitteellä "kunnia" tai "arvostus". Lisäksi sana tarkoittaa "hintaa". Miehen tehtävä kreikkalaisyhteiskunnassa on tuottaa kunniaa itselleen, perheelleen ja suvulleen, kotikaupungilleen ja viimein isänmaalleen. *Filotimo* on tähän liittyvä kreikkalainen käsite, joka kattaa henkilön kunnian tavoittelun, kunniaa huolehtimisen, arvokkuuden, itseisarvon, yksilöllisyyden, tunteellisuuden ja tasa-arvoisuuden. Tarkasti otettuna termi tarkoittaa henkilöä, joka rakastaa kunniaa. Kunniaa huolehtiminen on erityisen tärkeää Välimeren alueen ja arabikulttuurin yhteiskunnille. Tarkemmin asiasta, ks. Nieminen, 1992.

Tsamikos (nimi) Tsamikos-tanssin nimen alkuperästä ei vallitse yksimielisyyttä. Tanssin syntyalueeksi esitetään yleisimmin pohjoiskreikkalaista Ipiroksen (lat./engl. Epirus) maakuntaa. Yksi nimenselitys sanoo, että kleftijoukkojen asukokonaisuutta, *fustanella*-hameen ja liivien yhdistelmää, kutsuttiin nimellä *tsamika*.³ Tsamikosta tanssittiin tsamikat päällä, mistä nimi. Ipiroksessa elää syntyperältään muslimeja edustava heimo, *tsamit*, joista myös on tanssin nimeä koitettu johtaa.⁴ Hellenistietnografeille tuskin on ollut mieleen ajatus, että kansallistunnolle merkittävä tanssi olisi saanut

3 Petridis, 75.

4 Petridis, 75.

nimensä Kreikassa elävän vähemmistöryhmittymän mukaan.

Edelleen, ipirosaista syntyperää olevat tutkijat pyrkivät löytämään paikannimistä yhteyden tsamikokseen. Ipioksen maakunnassa on *Tsamuria*-niminen alue, josta tanssi on mahdollisesti saanut nimensä.⁵ Erilaisia nimensyntyteorioita vaivaa kunkin tutkijan halu liittää nimen synty johonkin itselleen mieluisaan kohteeseen tai ainakin kansakunnan kunniaa kohottavaan tapahtumaan. Tanssin toinen nimi *kleftikos* viittaa vuorten klefteihin. *Kleftis* puolestaan merkitsee "varasta" nykykreikassa.

Tsifteteli (nimi) Tsiftetelin nimi tulee turkin kielen sanoista, jotka merkitsevät "pari kieltä". Nimi viittaa tsiftetelin musiikin soittamisen tapaan kielisoitimella, kuten esimerkiksi tässä yhteydessä tavallisella viululla siten, että ykkösäänen lisäksi soittaja tuottaa toisella kielellä oktaavia korkeamman tai ykkösääntä vastaavan rinnakkaisäänen. Tämä "varjoääni" tuo itämaisvaikutteisen, omalaatuisen tunnelman musiikkiin. Tsiftetelin liikkeitä vastaavasti soittotapa on venyttelevä, toistoja ja äkillisiä taukoja suosiva, käyttää Lähi-Idän musiikille tyypillisiä sävelkulkuja sekä -asteikkoja ja tarjoaa soittajalle laajat mahdollisuudet improvisointiin kansanperinteestä tuttujen sävelkulkujen lisäksi. Muita tavallisia tsiftetelin tulkittamisen instrumentteja ovat muun muassa klarinetti, sanduri-kielisoitin, buzuki, haitari ja arabimaitten musiikkikulttuurille tuttu luutunomainen soitin **al-ud**, joka kreikassa tunnetaan nimellä **uti**.